

הרב דניאל וולף

בעלות בקורבן ציבור

הרמב"ן בתחילת ויקרא מסביר:

קרבנכם - מלמד שהיא באה נדבת צבור, היא עולת קיץ המזבח הבאה מן המותרות. לשון רש"י. פירש הרב כן, לומר שאם יתנדבו רבים להביא עולה עולת השותפין היא, מה בין שנים המשתתפין בקרבן ובין עשרה ואלף שנשתתפו בו. (ויקרא א' ב, ד"ה תקריבו)

הגרי"ד הסביר הרבה¹ פעמים בדברי הרמב"ן שדין בעלות בקרבן ציבור שונה במהותו מקרבן השותפים. אין היחידים בכלל ישראל נחשבים לשותפים או בעלים במקצת על הקרבן, אלא הציבור כולו כישות חדשה נחשבת לבעלים. הכפרה של היחיד בקורבן ציבור מושגת על ידי שיוך לכלל המקריב את הקורבן, ואינה הכפרה הרגילה של בעל הקורבן המביא קורבנו. בהמשך הרמב"ן מתלבט לגבי היקף והגדרת קורבן ציבור:

ואפשר שנאמר, שאם רצו צבור להפריש בתחלה לנדבה, ויגבו אותה כאשר יגבו השקלים לתמידין ומוספין, שתהיה נדבת צבור בעולת בהמה, ואין בה סמיכה, שנתרבה מן הכתוב הזה. וכל זמן שיתנדבו בו רוב ישראל היא נדבת צבור, ואינה בעולת העוף ולא בשלמים, ומעוטן נדונין כיחידים. והוא העיקר.

הרמב"ן מתלבט בהיקף הדין של קורבן ציבור. הבנתו בעמדת רש"י היא שרק קורבנות חובה הנקנים מתרומת הלשכה יש להם דין של קורבן ציבור, לעומת מסקנתו שציבור יכולים להביא קורבן נדבה במידה ורוב הציבור מסכימים וגובים שקלים באותו צורה

¹ עיין בפסקי דין רבניים חלק י עמוד - 310-287 שדן באריכות בנושא והרבה להביא אחרונים רבים שאמרו דבריהם דומים לגרי"ד, וביניהם הרב עמיאל, רבי מנחם זעמבא הי"ד (זרע אברהם ד'א-כד) והרוגוצבר; עיין נמי בביטוי היפה של רש"ר הירש בויקרא: 'אין ציבור מת' (עיי' תמורה טו ע"ב); בלב האומה חיים כל הדורות שעברו, ומקרה יפרחו כל הדורות שיבואו; עבר ועתיד נוכחים בה בכל הווה.

(ויקרא י, 1)

ועוד. אמנם באותו פסק יש נסיון להרחיב המושג של ציבור לחברות בע"מ. אין ספק שיש כאן הרחבה גדולה שניתן ליצור ישות משפטית וולונטרית חדשה. יתכן כמובן שאת המושג של ציבור התורה קבעה ויצרה, ושקבוצה של אנשים שמתארגנים ביחד לאיזו מטרה נחשבים כשותפות. יש מקום לדון גם כן בהתארגנויות שונות כמו קרנות, ממון העיר או בית הכנסת וממון צדקה, והדבר צריך תלמוד.

שגובים מחצית השקל כל שנה. אבל השוני בין קרבן ציבור ובין קרבן השותפים הוא יסוד מוצק בדברי הרמב"ן.²

חמש חטאות המתות

יש דין מיוחד בחטאת מהלכה למשה מסיני כמו שמבואר בכמה סוגיות בש"ס³, ונפסק להלכה ברמב"ם:

ולד חטאת ותמורת חטאת וחטאת שמתו בעליה וחטאת שאבדה ונמצאת אחר שכיפרו הבעלים הרי אלו ימותו

(הלכות פסוה"מ פ"ד ה"א)

אמנם מפורש בסוגיה בבכורות (טז.) שהדין הזה הוא הלכה למשה מסיני⁴, אבל ניתן למצוא בו טעם, והוא שחטאת עיקרה לכפרה, ובמידה והערוץ הזה נחסם מסיבות שונות לקרבן אין חלופת הקרבה. ניתן לומר שלולא ההלכה למשה מסיני היא היתה רועה עד שיפול בה מום או שיקריבו אותה כעולה. אמנם יש התיחסות מיוחדת לחטאות הציבור:

ר"ש אומר, חמש חטאות מתות: ולד חטאת, ותמורת חטאת, וחטאת שמתו בעליה, וחטאת שנתכפרו בעליה, וחטאת שעברה שנתה, ואי אתה יכול לומר ולד חטאת בצבור - שאין צבור מפרישין נקבה, ואי אתה יכול לומר תמורת חטאת בצבור - שאין תמורה בצבור, ואי אתה יכול לומר חטאת שמתו בעליה בצבור - שאין צבור מתים⁵

(הוריות ו ע"ב)

² עיין ברי"ף (ברכות יג.) שקבע "שאינן הציבור מביא עולת נדבה". בעה"מ הקשה עליו מעולת קיץ המזבח שהיא עולה. ניתן להציע שתי פתרונות לדברי הר"ף-י. 1. עולת קיץ המזבח אינה יזומה על ידי הציבור, אלא מה שנותר ממילא מוקרב. המגבלה שאין הציבור מביא - כלומר יזום קרבן נדבה עומדת בעינה. 2. עולת קיץ המזבח אינה קרבן ציבור גמור - ע' בערכין יא: שהסתפקו לגבי שיר על עולת קיץ המזבח. אמנם בסוגיה משתמע שהספק נובע מזה שהיא נדבה אבל הרמב"ם (תו"מ ו, ח) כותב ש"אין אומרים שירה אלא על עולות הצבור וזבחי שלמיהם האמורים בתורה". אמנם, הרמב"ן כאן מציע שיש אפשרות נוספת לעולת קיץ המזבח, של נדבת ציבור יזומה שזה כנגד לדברי הר"ף.

³ בכורות טז, תמורה טז ועוד.

⁴ יש להדגיש כי הדין של חטאות המתות הוא דין בקדושת הקרבן, והוא חל גם על קדושת דמים שהולכים לים המלח (ערכין ה.).

⁵ וכן בתורת כוהנים ויקרא דיבורא דחובה פרשה ו פסקא ט.

נראה שהכוונה ב"אין ציבור מתים", היא שכיון שציבור הוא ישות עצמאית המנותקת מהיחידים המרכיבים אותה, הכפרה היא עבור השבט או הציבור וישות זו לא מתה, אף אם כל האנשים שחטאו כבר מצאו את מותם. כך אמרו התוספות:

פירוש אף אם מתו אותו הדור של עולת [צבור] צבור קיימא כי דור הולך ודור בא⁶ (קהלת א).

(תוס', מעילה ט ע"ב ד"ה קרבנות ציבור)

מנחת ציבור לעומת מנחת כהן

המשנה בשקלים אומרת:

אמר רבי יהודה העיד בן בוכרי ביבנה כל כהן ששוקל אינו חוטא אמר לו רבן יוחנן בן זכאי לא כי אלא כל כהן שאינו שוקל חוטא אלא שהכהנים דורשים מקרא זה לעצמן (ויקרא ו') כל מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל הואיל ועומר ושתי הלחם ולחם הפנים שלנו האיך נאכלים:

(שקלים פ"א מ"ד)

מנחת יחיד נקמצת ושיריה נאכלת לכהנים. אמנם מנחה שכהן מביא אינה נקמצת. הכהנים העלו סברה לפטור את עצמם ממחצית השקל (שמיועד לרכוש קורבנות ציבור) שאילו היו נותנים, הרי מנחות הציבור היו שייכות במקצתן לכהנים וממילא היה אסור לכהנים לאכול מהם. הירושלמי בהמשך מסביר את הטענה הניצחת של חכמים מול הכהנים:

כן משיבין חכמים לר"י חטאת יחיד מתה אין חטאת ציבור מתה מנחת היחיד קריבה כליל ואין מנחת הציבור קריבה כליל.

הירושלמי כאן מסביר שלא כל הדינים שנאמרו בקרבן יחיד נכונים בקורבן ציבור. במבט ראשון קשה להבין הקשר והמכנה המשותף בין הדין של מנחת כהן כליל ובין הדין של חטאת שמתו בעליה מתה. אבל אם כנים דברנו הרי הדבר ברור. חטאת הציבור לא מתה כיון שהאנשים המשוייכים לציבור אינם הציבור – הציבור הוא מושג

⁶ אמנם ניתן לחלק בין הדין של חטאת שמתה בעליה לעול שמת בעליה אבל אם נבין שבכלל זה לא מוגדר כ"מת" בעליה נראה שיש להשוות ביניהם.

מופשט של כלל ישראל או שבט שחטא. ממילא חטאת אינה הולכת למיתה כיון שציבור לא יכול למות, למרות שכל היחידים המרכיבים את הציבור מתו. כמו כן אפילו אם הכהנים נותנים מחצית השקל לממן קורבנות ציבור, המנחות אינן מהוות "מנחת כהן" אלא "מנחת ציבור". סביר להניח שאפילו אם אף ישראל או לוי לא תרם מחצית השקל וכל הכסף עבור הקרבנות ציבור בא מממונם של כהנים – מנחות ציבור עדיין יאכלו כיון שאינן מנחת כהן.

תפילת מוסף לאלו הפטורים מנתינת מחצית השקל

לפי היסוד הנ"ל ניתן לפטור בעיה אחרת. האחרונים⁷ (רע"א סי' ט' ובשו"ע סי' קו) דנו בחיוב נשים בתפילת מוסף⁸. הם מעלים את הטענה שכיון שנשים אינן שוקלות מחצית השקל, הרי קרבנות ציבור אינם שלהן, ואיך מתכפרות בהם? כמו כן דנו ביכולת של פחות מבן כ' להוציא את הרבים ידי חובתם. הדברים תמוהים ביותר – האם לדעות שכהנים ולויים אינם שוקלים גם הם פטורים מתפילת המוספים?! יתרה מזאת – האם כל האישים האלו אינם מתכפרים בשעיר לעזאזל ושאר קורבנות ציבור?! האם אין להם חלק בכפרת כהן גדול ביום הכפורים – אולי כהן גדול היה חייב לסייג תפילתו "כפר לעמך ישראל חוץ מנשים ופחות מבן כ' וקטנים"?! הדברים מרפסין איגרא. אלא ברור שכפרת כלל ישראל בקרבן ציבור אינה נובעת מקניין ממון של כל פרט ויחיד בקורבן ציבור דרך מחצית השקל אלא משיוכו לכלל ישראל. כיון שהקרבן שייך לציבור הרי כלל ישראל מתכפרים בו.

לא תשחט על חמץ דם זבחי בקורבן ציבור

עוד ראייה לכיון הזה מגיע מסוגיה במנחות:

דתנן: השוחט את הפסח על החמץ - עובר בלא תעשה, רבי יהודה אומר: אף התמיד; ואמר ריש לקיש: לעולם אינו חייב - עד שיהא או לשוחט או לזרוק או לאחד מבני חבורה עמו בעזרה, ורבי יוחנן אמר: אף ע"פ שאין עמו בעזרה (מנחות עח ע"ב)

⁷ עיין נמי במשנה הלכות ו, כא וציץ אליעזר יא, א.

⁸ הצ"ח בברכות פטר מסיבה קצת שונה מזו שתובא להלן.

נחלקו רבי יהודה וחכמים אודות האיסור של "לא תשחט על חמץ דם זבחי". חכמים מגבילים את האיסור לקרבן פסח, אבל רבי יהודה מרחיב את האיסור לכל הקרבנות המוקרבים בפסח, כולל התמיד. ריש לקיש מגביל את האיסור למי שנמצא בעזרה, אבל מעבר לשאלת מיקום האדם עם חמץ יש כאן שוני נוסף: ריש לקיש אינו מזכיר את האפשרות שבעלי קרבן התמיד מחזיקים בחמץ. הוא רק מזכיר "אחד מבני החבורה", ואינו מזכיר כל יהודי שהוא אחד מהבעלים על קרבן ציבור. תוס' הבין את הדיוק והעיר:

אפסח קאי אבל אתמיד⁹ פשיטא דלא מיחייב משום אחד שבישראל.

(תוס' שם ד"ה או לאחר)

הקרבן אורה ושפת אמת התקשו להבין הגבלה זאת. הרי במידה ונקבל את עמדת רבי יהודה להרחיב את איסור 'לא תשחט' לתמיד למה לא נכלול בעלות של כל אחד בישראל כבעלי הקרבן? אם נקבל את היסוד שלנו שלא מחשיבים כל ישראל כבעלים על קרבן ציבור, דברי התוס' מובנים מאליהם. בפסח כל אחד מבני החבורה הוא מבעלי הקרבן, וממילא נאמר בו הדין של "לא תשחט על חמץ דם זבחי", אבל בקרבן תמיד העובדה שיש לאחד מבאי העזרה לחם בבית, אינן הופכת את השחיטה לאיסור כיון שאינו בעלים על הקרבן. ממילא הרחבת רבי יהודה של האיסור על התמיד מוצאת ביטוי רק בשוחט וזורק ולא בבעלים של הקרבן.

ראיות שיש בעלות מסוימת ליחידים על קרבן ציבור

מאידיך גיסא יש כמה ראיות לכיוון ההפוך, חלקם בפירושים וסייגים אחרים בסוגיות שכבר הזכרנו וחלקם בסוגיות אחרות.

שינוי השם בקרבן ציבור

בתחילת זבחים הגמרא דנה בדיני מחשבה לשמה ופסול שלא לשמה בקרבנות. מחשבה שלא לשמה מתחלקת לשני דינים – (1) שינוי קודש – חשב על קרבן אחר בשעת הקרבה, כלומר היתה בפניו חטאת ושחט לשם שלמים. [2] שינוי בעלים – היה עליו להקריב חטאת של ראובן ושחט לשם שמעון. בתוך המשא ומתן של הגמרא היא

⁹ בדפוסים שלנו כתוב סתמיה אבל בתוס' ישנים וכן באחרונים אחרים כשמצטטים תוס' נאמר "תמיד".

משווה בין שני השינויים האלו ואומרת ששינוי השם חמור "וישנו בציבור כביחיד".
רש"י (ד.) מפרש (וכן תוס' שם):

וישנו בצבור - אבל שני בעלים לא שייך בקרבן צבור שהרי הכל בעליו.

אמנם לפי דברינו יתכן שינוי הבעלים בציבור. הרי קורבן ציבור אינו שייך לראובן או שמעון אלא לכלל ישראל, ממילא אפילו אם חשב על ראובן, שמעון או כל יחיד בכלל ישראל – יש כאן שינוי בעלים. אולי היה מקום לפרש את הגמרא בצורה קצת אחרת וכמו שתוס' מזכיר – כדי שמחשבה שלא לשמה תפסול צריכים שהיא תהיה מ"מינו", מחשבה מתחרה שהוא בעל חשיבות דומה למחשבה הראויה. למשל מי שחשב בשעת שחיטת חטאת לשם חולין אינו פוסל כיון שנחשב אינו מינו. כמו כן במחשבת שינוי בעלים כדי לפסול הקורבן צריכים לחשוב על מי שמחויב כפרה כמותו. כמו כן תוס' העיר כאן שמחשבה לנוכרים אינה פסולת קורבן ציבור כיון שנוכרים אינם מחוייבים כפרה כישראל. אולי יש מקום לומר שלמרות שהיחיד חייב כפרה, הרי אינו נחשב ל"מינו" של הציבור. מינו מחריב בה אבל אינו מינו אינו מחריב בה¹⁰. כמובן רש"י ותוס' לא פירשו כך. אבל עיין ברע"א על אתר שהקשה על הרמב"ם (פסולי המוקדשין טו, א, פירוש המשניות זבחים א, א) שלא פירט את הסייג של הגמרא ששינוי בעלים אינו בציבור. אולי ניתן להציע שהרמב"ם הבין שיתכן שינוי בעלים אפילו בקרבן ציבור.

רש"י מפרש את הדין של מנחת ציבור אינו כליל בניגוד להבנתנו
הסוגיה לגבי חובת מחצית השקל לכהנים מופיע גם ב מסכתערכין (ד.), אבל שם רש"י הוסיף פירוש שאינו תואם את הבנתנו:

ולדין לית לן הך דרשא דהאי כליל תהיה במנחת כהן גרידתא כתוב אבל במנחת צבור זיל בתר רובא.

משתמע מדברי רש"י שעקרונית לכהנים שנותנים מחצית השקל יש קנין ממון חלקי על מנחות הציבור. הסיבה שאין דין של "מנחת כהן כליל תהיה", היא שחלקו בטל. אילו היו רוב הציבור כהנים לפי כיון המחשבה של רש"י היה אסור להם לתת מחצית השקל.

¹⁰ עיין בזבחים ג.

יש מקום לעיון האם דברי רש"י סותרים לחלוטין את היסוד שלנו או האם ניתן לשלב ולקבל איזו רמה של בעלות ויחס מופחת מצד היחיד בקרבן ציבור. כדי לדון בנושא יש לבדוק שני היבטים:

1. הדין היחודי של מנחת כהן.
2. יחס הבעלים לקרבנו, בכלל והישום של הכללים האלו לקרבן ציבור.

מנחת כהן: קדושה אחרת ממנחת ישראל או רק מעשה הקרבה שונה?

מ"ר הרה"ג אהרון ליכטנשטיין העלה אפשרות שלמנחת כהן יש קדושת קורבן אחרת עם דיני הקרבה שונים. מנחת ישראל נקמצת, הקומץ מוקטר והשיריים נאכלים לכהנים. במנחת כהן אין קמיצה וכולה כליל. יש סדר הקרבה שונה במנחת כהן לעומת מנחת ישראל. בהחלט ניתן להעלות אפשרות אחרת לפיה למנחת כהן יש את אותה קדושת קרבן, אך מעשה ההקרבה קצת שונה בגלל הכהונה. הרמב"ם במורה נבוכים (ג,מו) מסביר שכיון שכהן מקריב את מנחתו בעצמו, במידה ויאכל ממנה את השיריים ורק הקומץ יקרב, לא יוכר כלל שהביא קרבן – הוא אמנם זרק חופן קמח למזבת, אבל הרוב נאכל על ידו. משמע ממנו שזו בעיה צדדית לחלוטין ובעצם במנחת כהן היו צריכים להיות אותם דיני הקרבה¹¹. כדי לברר נושא זה יש לעיין בכמה סוגיות אודות מנחת כהן.

במשנה במנחות (עב ע"ב) והסוגיה עליה (עג ע"ב) מובאת דעת רבי שמעון:

ר"ש אומר: מנחת חוטא של כהנים נקמצת, וקומץ קרב לעצמו ושיריים קריבים לעצמן.

הפיצול שר"ש מעלה (ונראה בהמשך שקיים במקרים מסוימים לדעת חכמים) מאוד מעניין. מעבר לדרשה שמופיעה שם בסוגיה סביר שר"ש סובר שרק מנחה שהכהן מביא בנדבתו ומרצונו החופשי מוגדרת בחפצא כמנחת כהן¹². במנחה שהתורה חייבה אין שוני בין כהן וישראל, והיא חייבת בקמיצה. אבל אם כן נשאלת השאלה למה אין בה את הדינים הרגילים של מנחת ישראל ולמה אינה נאכלת?

נראה שרבי שמעון מחלק בין שני הדינים של מנחת כהן

1. אין בה קמיצה.

¹¹ כמובן לא תמיד אפשר להסיק מסקנות הלכתיות מדברי מחשבה.

¹² ברור לפי ההגיון הזה שמנחות שהכהן חייב בהן על תקן היותו כהן, למורת שהן חובה עליו, יוקרבו כליל.

2. שיירה אסורים לכהן ומקריבים אותם.

הפטור מקמיצה תלוי באופי הבסיסי של המנחה, והגדרתה הבסיסית של מנחת כהן חוטא היא מנחת חוטא ולא מנחת כהן. אבל לגבי איסור האכילה – הבעלות הפשוטה של הכהן קובעת, וממילא שיירה אינם נאכלים. מנחת חוטא היא מנחה השייכת לכהן אבל בחפצא אינה 'מנחת כהן'.

שיטת רבי שמעון מורכבת משלש הנחות.

1. רק מנחת כהן בחפצא אינה נקמצת.

2. כדי להעניק שם מנחת כהן בחפצא צריכים נדבת כהן או חיוב הקשור להיותו כהן.

3. מנחה השייכת לכהן שיירה אינם נאכלים¹³.

יוצא שרבי שמעון מציע עמדת ביניים – חוסר קמיצה מהווה פעולת הקרבה שונה וקיים רק אם משנים את כל אופי המנחה. ואילו איסור אכילה לכהנים הוא דין יחסית צדדי הנוהג במנחה השייכת לכהן.

חכמים הסוברים שמנחת חוטא של כהן אינה נקמצת יכולים לחלוק על אחת משתי ההנחות הראשונות. הם יכולים לסבור:

1. על מנת שלא יהיה דין קמיצה לא צריכים חפצא שונה של מנחה אלא

בעלות ממונית של כהן מספיקה.

2. בעלות ממונית של כהן מספיקה להגדיר ולשנות את אופי המנחה.

שתי החלופות האלו יכריעו האם דין 'מנחת כהן כליל' משמעותו אופי קרבן שונה

או רק דרך הקרבה טכנית שונה בלי לשנות אופי הקרבן.

הגמרא בסוטה (כג.) אומרת שמנחה של אשת כהן נמצאת במצב ביניים – מצד אחד היא נקמצת, ומצד שני השיריים אינם נאכלים אלא נשרפים. רש"י ותוס' נחלקו בטעם הדין. רש"י סבור שהיא נשרפת בגלל "שהוא מקריבה משלו וכתוב כל מנחת כהן וגו'". אבל נקמצת בגלל "שלכפרתה היא באה ואין מנחת זר ובת כהן קריבין כליל בלא קמיצה".

רש"י סבור שמנחת סוטה של בת כהן (אשת כהן) נחשבת מנחת זר, וממילא חייבת בקמיצה. אופי המנחה והגדרתה היא מנחת ישראל. כמו כל שאר מנחת ישראל ברור שהיא חייבת בקמיצה שהיא המתיר המרכזי של המנחה. אבל היא גם נשרפת בגלל

¹³ יש מקום לעיין האם יש שוני בין איסור האכילה לכהנים או חובת ההקטרה של השיריים. סביר שיש שוני אם השיריים מתפזרים על בית הדשן או מוקטרים מעל המזבח. עיין שם בסוגיה.

שהיא באה מכספי בעלה¹⁴. נראה מעמדת רש"י שגם חכמים מקבלים את הפיצול של ר"ש אלא שהם סבורים שניתן להגדיר מנחת כהן על ידי המתכפר. אמנם לירושלמי להבנת התוס' שם משמע אחרת:

מנחתה מלמד שהיא קדשה לשמה. כשם שהיא קדשה לשמה כך היא קדשה לשמו. ותני ר' חייה ופליג לקרב כליל אינה יכולה מפני שותפותה של אשה. לאכל אינה יכולה מפני שותפותו של איש. אמר ליה הקומץ יקרב לעצמו והשיריים קריבין לעצמן. ואת אמר מנחתה.

נראה כי כוונת הירושלמי (וכך הבין תוס' שם וביתר בהירות ועוצמה ברע"א שם) שמנחת חוטא באה לברר את עוונה אבל גם הובאה על ידי הבעל. יש שני מתכפרים במנחה הזאת, ולכן מגיעים לפשרה הזאת. אילו הבעל לא היה מתכפר, אלא רק הבעלים הממוניים של המנחה, לא היה מקום לדרוש שהמנחה תוקרב גם לשמו. אמנם, לא מפורש בירושלמי שם, אבל תוס' מדגיש, שהדין הזה אינו נוהג במנחת נדבה אלא רק במנחת סוטה. בניגוד לעמדת רש"י שאפילו מנחת נדבה של אשת כהן אינה נאכלת. הפשרה בדברי חכמים נובע מדרישות סותרות – מצד האישה המנחה נקמצת ונאכלת ומצד הבעל הוא לא נקמצת ונשרפת וממילא קומצים ושורפים¹⁵. למסקנה יוצא שר"ש מחלק בין חובת קמיצה שהולכת אחרי סוג המנחה ובין אכילה שהולכת אחרי הבעלות. רש"י סבור שחכמים בעקרון מקבלים את הפיצול הזה, אבל חולקים על ר"ש במה שמגדיר את סוג המנחה (לחכמים זהות הגברא המתכפר מגדירה, ולר"ש רק נדבת כהן מגדירה כמנחת כהן). תוס' סבור שחכמים חולקים עקרונית על עמדת ר"ש וסבורים שגם שריפת השיריים תלויה בזהות המתכפר. יוצא שלעמדת רש"י בסוטה יש מקום לקבל שבעלות חלקית וזיקה מסוימת למנחה תאסור אכילת השיריים. לעומת עמדת הירושלמי ותוס' שצריכים זיהוי והגדרת הקרבן כדי להגדירו כמנחת כהן אפילו לאכילה. יוצא מהמשנה והסוגיה בזבחים (צא.) שמותר השמן של מנחת כהנים נשרף. אילו דין מנחת כהן כליל היה דין במעשה ההקרבה גרידא, ולא היה משנה את עיקר

¹⁴ הקרן אורה דן מצד מה שקנתה אשה מה הדין אם אשת כהן קונה את המנחה מכספה. ניתן לדון בכהן שהקדיש מנחה לישראל.

¹⁵ יש להסתפק האם בקמיצה המחוייבת מצד כפרת האישה יש דין שצריך לחשוב לשמו של הכהן, שמצדו אין קמיצה בכלל.

קדושתו של הקרבן, היה מקום לומר שבמידה והיא לא מוקרבת כמנחה אין עליה דין כליל. מזה שגם במותרת יש דין כליל משמע שעיקר קדושתה היא כליל.

יש להסתפק נמי בכהן שמת והוריש לבן בתו ישראל מנחת נדבה, האם היא קרבה כליל או נקמצת ושייירה נאכלים? או שמא נקמצת בגלל חלקו של המוריש ואינה נאכלת מפני חלקו של הורש? יש להסתפק נמי במקרה ההפוך של אשת כהן שמתה והורשה מנחתה לבנה כהן.

אחרי שהעלנו שלדעות מסוימות הדין של כליל (לפחות לאסור אכילת כהן) הוא דין צדדי ואינו במהותו ועיקר קדושתו של הקרבן ניתן למזער את החשיבות של רש"י בערכין. יתכן שעיקר דין בעלות או דין מכפר אינו ליחידים בישראל כלפי הקרבן עצמו אלא בעלות חלקית והשפעה מסוימת שאוסרת המנחה באכילה (לולא ההשפעה הזאת לא היתה מתבטלת ברוב).

מביא קרבן לעומת מתכפר

המשנה במסכת ערכין אומרת:

חייבי עולות ושלמים ממשכנין אותן אף על פי שאין מתכפר לו עד שיתרצה, שנאמר: "לרצונו" – כופין אותו עד שיאמר רוצה אני.

(ערכין כא ע"א)

למה צריכים את הסכמת האדם להקריב קרבן? למה אי אפשר פשוט לאכוף את הקרבת הקרבן על ידי לקיחת ממונו או בהמתו ולהעלות אותו לקרבן המחוייב לו? נראה שהאדם עצמו חייב להקריב קרבנו. יתכן שאין צורך במעורבות מעשית של בעל הקרבן (למעט דין סמיכה שאינו נוהג בכל הקרבנות ואינו מעכב את הקרבן), ועצם הסכמתו ורצונו של המקריב נחשבים להבאת הקרבן. הסוגיות ביומא (יט.), נדרים (לו.) וקידושין (כג:) דנו האם הכהנים שלוחי דידן או דרחמנא. במידה והכהנים הם שלוחי דידן אז מעשה ההקרבה של הכהנים מיוחס אלינו.

סביר להניח שדין זה ומעורבות זאת נוהגים גם בקרבן ציבור. אבל איך הציבור מביא קרבן, איך הגוף המופשט שאין לו ידים או רגליים מביא קרבן? ניתן לומר שלגבי חלות הקורבן ריצויו וכפרתו מתיחסים לציבור כגוף מופשט, אבל במעשה הקרבת הקרבן זה בלתי אפשרי. נראה, שהמקריב של קרבן ציבור הם היחידים המשתייכים לאותו קהל וציבור. המתכפר בקרבן ציבור הוא הגוף המופשט, אבל הגוף המקיים מצוות הבאת הקרבן הוא אנשים גשמיים מוגדרים. אילו הדין ש"כל מנחת כהן כליל תהיה" היה דין התלוי באופי הבסיסי של הקרבן, סביר שנתנית מחצית השקל על ידי כהן לא היתה משפיעה על הגדרת המנחה. אבל כיון שיתכן (לפחות ברש"י לגבי חלק

מהדין של כליל) שהוא דין צדדי, יתכן שמעשה ההקרבה על ידי הנותן מחצית השקל מספיק לאסור את מנחת הציבור באכילה. (לולא דין ביטול ברוב).

תמורה בקרבן ציבור

המשנה בתמורה קובעת:

הציבור והשותפין אין עושין תמורה. (תמורה יג ע"א)

היה מקום להסביר את הדין על בסיס מה שאמרנו – אין ביכולת של יחיד להמיר בקרבן ציבור כיון שאינו שלו. אבל רש"י פירש אחרת:

ואנן גמרינן לקמן ממעשר דקרבן יחיד עושה תמורה ולא דציבור ושותפין.

(תמורה י ע"א)

בהוריות פירש קצת אחרת

שאין תמורה בצבור - דכתיב לא יחליפנו ולא ימיר דלשון יחיד הוא ולא צבור

(הוריות ו ע"ב)

בין כך ובין כך היה לפי דברינו היה מקום לפרש שאין תמורה בציבור כיון שאין אדם ממיר בקרבן שאינו שלו (תוספתא תמורה א,א ועיין ביומא נ: ורמב"ם תמורה א,ג). מעבר לבעיית המקור יש בעיה נוספת בעמדת הרמב"ם

ואחד מן השותפין שהמיר, או מי שהמיר בקרבן מקרבנות הצבור, הואיל ויש לו בהן שותפות הרי זה לוקה ואין התמורה קודש.

(הלכ' תמורה פ"א ה"א)

לפי דברינו לכאורה יחיד מישראל אינו נחשב לבעלים על הקרבן וממילא האיך יתכן שיעבור איסור בתמורה בקרבן ציבור?

שני דינים בדרישה של בעלות להחיל תמורה

האם נוכל לאמץ אפשרות שגם בתמורה אין צורך בבעלות גמורה אלא בבעלות חלקית כמו שהעלנו במנחת כהן? נראה שיש שני מקרים שונים בתמורה בבהמה שאינו שלו:

1. הבהמה המומרת עם הקדושה המלאה אינה של הממיר.
2. בהמת התמורה אינה של הממיר.

אמנם בשני המקרים אין דין תמורה, אבל נראה שיש שוני ביניהם: במקרה שהבהמה שהממיר רוצה להחיל עליה קדושה אינה שלו, הרי זה דין פשוט שאין אדם מקדיש דבר שאינו שלו. לגבי הדין הראשון – זהו דין ייחודי בהלכות מעילה. בדיני התפסת נדרים, למשל, אין צורך שמקור הקונם יהיה שייך לנודר, ומסכת נזיר מלאה במשניות על המתפיס בנזיר אחר.

אם נדייק בדברי הרמב"ם בתמורה נגיע למסקנה הכרחית:

אין אדם ממיר בהמתו בקרבן שאינו שלו, ואם אמר בעל הקרבן כל הרוצה להמיר בבהמתי יבוא וימיר הרי זה ממיר בה, המיר קרבנו בבהמה שאינה שלו אינה תמורה שאין אדם מקדיש דבר שאינו שלו.

(תמורה פ"א ה"ג)

מדויק בדברי הרמב"ם שהדין של "כל הרוצה להמיר" נוהג רק כשהבהמה המומרת של אחר והבהמה החדשה של הממיר. הרמב"ם מנמק זאת בכך ש"אין אדם מקדיש דבר שאינו שלו". כנראה שהדין של 'כל הרוצה' אינו מתוקף שליחות¹⁶ אלא רשות. כדי להתגבר על הבעיה של מקור הקדושה – מספיק רשות של בעל הקרבן, אבל כדי להחיל קדושה על בהמה שאינו שלי צריכים שליחות גמורה, וכיון שאין שליח לדבר עבירה אין שום אפשרות להמיר על בהמה שאינה שלי.

אילו היה מדובר בהמרה לבהמת הציבור, נראה ברור שיחיד אינו יכול להמיר, ואין שום משמעות למעשה תמורה כזה. דרישת הבעלות על הבהמה החדשה היא בעלות גמורה כמו בדין מקדיש. ממילא אין צורך בלימוד מיוחד וברור שאין מלקות. אבל אם יחיד לקח בהמת קרבן ציבור, לקח בהמה שלו, ואמר בהמתו במקום בהמת הציבור צריך לימוד מיוחד שאינה תמורה, ולפי הרמב"ם לוקה. כאן אולי יש יותר מקום להתיר את הרסן ולא לדרוש בעלות גמורה, ויתכן שהבעלות החלקית של יחיד בקרבן ציבור תספיק.

¹⁶ עיין בקובץ שעורים עב,ג ובכנסת ראשונים על תמורה נו. אות רב והערת הרב אילן שם שהסביר כדברינו.

סיכום

לסיכום יש כמה וכמה ראיות בסוגיות ובראשונים המוכיחות שבעלות היחידים בקרבן ציבור אינה קניין כמו בקרבן השותפים, אלא הציבור כגוף חדש הוא הבעלים על הקרבן וכל מי שמשוייך לאותו ציבור מתכפר בכפרת הציבור. הראיות שציינו הן:

1. דברי הרמב"ן על התורה בתחילת ויקרא.
2. אין ציבור מתים וממילא אין דין של חטאת שמתו בעליה בקורבן ציבור.
3. במנחת ציבור אין דין של 'מנחת כהן כליל', למרות שהכהנים נותנים מחצית השקל לקרבנות ציבור. הירושלמי מקשר דין זה לדין חטאת ציבור אינה מתה.
4. נשים וצעירים מבן י"ג עד בן כ' חייבים בתפילת המוספים.
5. אפילו לרבי יהודה שיש דין של "לא תשחט על חמץ דם זבחי" בתמידים – האיסור נוהג רק בשוחט וזורק ולא ביחיד שיש בידו חמץ (אפילו אם תרם מחצית השקל).

אמנם, התקשנו בכמה ראיות הפוכות

1. הסוגיה שאין שינוי השם בציבור, ותירצנו שאולי הרמב"ם אינו פוסק כך.
2. רש"י פירש שעקרונית יש דין מנחת כהן כליל בקרבן ציבור, אלא שהכהן בטל ברוב. תירצנו שאולי הדין של מנחת כהן כליל אינו במהותה של המנחה, אלא הוא דין צדדי, ולמרות שאין ליחיד בעלות מלאה יש לו סטטוס של מקריב.
3. אין תמורה בציבור, ורש"י הסתמך על לימודים שונים במקום לומר שזה מדין 'אין אדם ממיר בבהמה שאינו שלו'. כמו כן הרמב"ם סבר שיש מלקות בתמורה בקרבן ציבור. תירצנו שהדין של אין אדם ממיר בבהמה שאינו שלו כשהבהמה המומרת אינה שלו הוא דין צדדי. ממילא יתכן שיש מספיק יחס ליחידים בקרבן ציבור לשאוב את הקדושה מקרבן ציבור לבהמת חולין שלהם.

